

Alina Mądry

Wstępne sprawozdanie z badań nad muzykaliaми po kapelach działających w klasztorach w Otyniu (jezuici) i Strzelnie (norbertanki) w zbiorach Muzeum Instrumentów Muzycznych w Poznaniu oraz nad muzykaliaми poklasztornymi (...)

Hereditas Monasteriorum 1, 434-437

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zespół XI

Alina MĄDRY

Katedra Muzykologii

Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wstępne sprawozdanie z badań nad muzykaliami po kapelach działających w klasztorach w Otyniu (jezuici) i Strzelnie (norbertanki) w zbiorach Muzeum Instrumentów Muzycznych w Poznaniu oraz nad muzykaliami poklasztorowymi w zbiorach Biblioteki Seminarium Diecezjalnego w Sandomierzu, a także nad inwentarzem instrumentów muzycznych pochodzących z klasztorów skasowanych na terenie Rzeczypospolitej i Śląska w XVIII i XIX w.*

W przeddzień kasat w zdecydowanej większości klasztorów funkcjonowały kapele muzyczne. Tak jak przywiązywano wagę do wystroju kościołów, tak również dbano o muzyczną oprawę liturgii. Pochodzące z klasztorów instrumenty i, zwłaszcza, repertuar muzyczny w postaci rękopisów i druków muzycznych tworzą podstawowy korpus zabytków pozwalający poznać nasze dziedzictwo muzyczne.

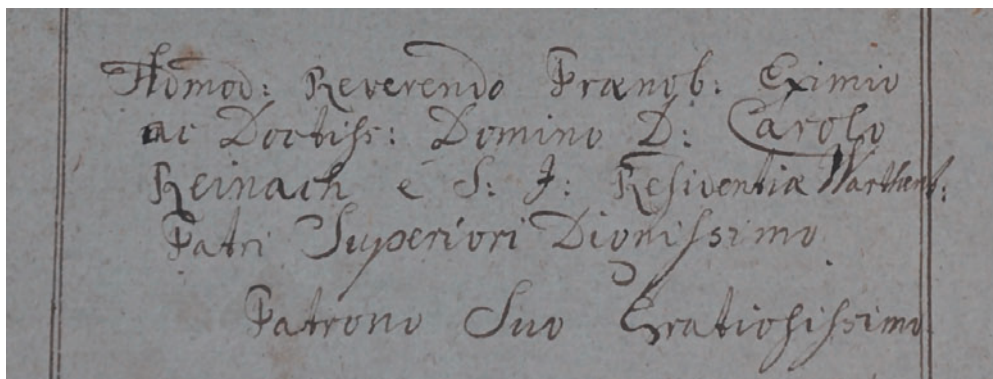
Zespół badawczy koordynowany przez dr Alinę Mądry (w jego skład wchodzi mgr Patryk Frankowski, Muzeum Instrumentów Muzycznych, oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu (dalej: MIM), oraz dr Magdalena Walter-Mazur, Katedra Muzykologii Uniwersytetu Adama Mickiewicza) rozpoczął badania nad muzykaliami poklasztorowymi zachowanymi w MIM oraz rękopisami muzycznymi zachowanymi w Bibliotece Seminarium Diecezjalnego w Sandomierzu.

W MIM do badań wytypowano unikatowy, bardzo ważny, zachowany w dosyć dobrym stanie, a przy tym zupełnie nieznany zbiór muzykaliów po kapeli istniejącej w skasowanym w 1776 r. klasztorze jezuickim w Otyniu (niem. Wartenberg) koło Nowej Soli. Jej działalność była związana z postacią ostatniego superiora (od 1753 r.), Karola Reinacha (ryc. 1), utrzymującego przyjacielskie kontakty z samym Fryderykiem II Wielkim, jak wiadomo, zapalonym flecistą, który odwiedzał Otyń¹.

Kolekcja muzykaliów otyńskich trafiła do muzeum poznańskiego w 1947 r. Składa się z trzech instrumentów – dwóch kotłów i violone (ryc. 2) – oraz 56 rękopisów muzycznych z lat 1753–1768. Aż 31 z tych rękopisów ma pewnie potwierdzoną proveniencję dzięki notom na kartach tytułowych („pro Choro Residentiae Wartenbergensis” (ryc. 3) lub podobne) i/lub pojawiającym się nazwiskom otyńskich skryptorów. W wypadku 25 z nich na tę proveniencję wskazuje charakterystyczny dla tego zbioru numer inwentarzowy umieszczony w prawym górnym rogu. Siedemnaście jest datowanych: 10 ma datę dzienną, 7 – tylko roczną.

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Scientific work financed by the Ministry of Science and Higher Education under the name of the “National Programme for the Development of Humanities” in the years 2012–2016.

1 M. KONOPNICKA, *Karol Reinach (1710–1791)*, [w:] *Ludzie Środkowego Nadodrza. Wybrane szkice biograficzne (XII–XX wiek)*, Zielona Góra 1998, s. 168–170.

Ryc. 1. Dedykacja dla Karola Reinacha na przykładowym rękopisie muzycznym z Otnia. Muzeum Instrumentów Muzycznych w Poznaniu, b.sygn. Fot. P. FRANKOWSKI

Rękopisy te zawierają ofertoria, antyfony i hymny maryjne (głównie arie), litanie, pastorelle oraz jedną kantatę, dialogus i sekwencję, z obsadą wokalnie-instrumentalną. Teksty pisane są w językach łacińskim i niemieckim, a ich tematyka związana jest głównie z kultem maryjnym (antyfony: *Ave Regina Caelorum*, *Alma Redemptoris Mater*, *Regina Coeli Laetare*, hymn *Ave Maris Stella*), tematyką jezuicką (litanie do św. Jana Nepomucena, modlitwa św. Franciszka Ksawerego *O Deus Amo ego te*) oraz liturgią bożonarodzeniową (pastorelle).

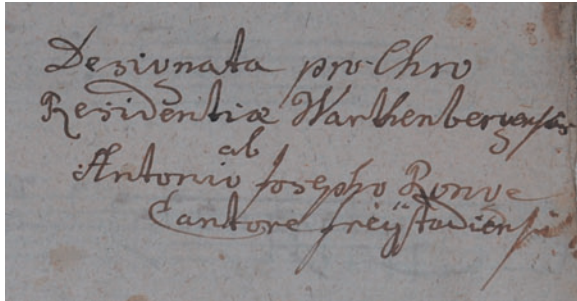
Wśród już rozpoznanych kompozytorów znajdujemy tak znane postaci, jak: František Xaver Brixl (1732–1771), Carl Ditters von Dittersdorf (1739–1799), Carl Heinrich Graun (1704–1759), Johann Adolph Hasse (1699–1783) czy Karel Loos (1724–1772), a także kilka mniej znanych lub zgoła nieznanymi, jak: Carolus Gaebel (Gébel), F. Passelt (?), Joseph Rhödigez, Antonio Josepho Ronge (lub Runge?), Francisco Rudolph, Wollmann.

W MIM przechowywany jest również zbiór muzykaliów pochodzących ze skasowanego w 1837 r. klasztoru norbertańskich w Strzelnie. Nie znamy okoliczności, w jakich tu trafił, nie był on też do tej pory w szerszym zakresie wykorzystywany.

Celem prac w obu wypadkach będzie ustalenie losów kolekcji po kasacji tych klasztorów oraz opracowanie ich katalogów. Pracami tymi zajmuje się cały zespół.

Ryc. 2. Violone – instrument ocalały po jezuickiej kapeli z Otnia. Muzeum Instrumentów Muzycznych w Poznaniu, MNP I-83. Fot. P. FRANKOWSKI

Ryc. 3. Wpis proveniencyjny „Pro Choro Residentiae Wartenbergensis” na przykładowym rękopisie muzycznym z Otynia. Muzeum Instrumentów Muzycznych w Poznaniu, b.sygn. Fot. P. FRANKOWSKI

Liczący około 600 pozycji zbiór rękopisów muzycznych z XVIII i początków XIX w. przechowywany w Bibliotece Seminarium Duchownego w Sandomierzu należy do najcenniejszych w Polsce. Zdecydowana większość z nich pochodzi ze skasowanych klasztorów, w tym około 100 z opactwa benedyktynek sandomierskich. Wiadomo, że znajdują się tu również rękopisy muzyczne pochodzące m.in. z klasztorów benedyktynek lwowskich, benedyktynów ze Świętego Krzyża, bernardynów z Radomia, cystersów z Wąchocka, dominikanów z Dzikowa i jezuitów z Sandomierza i Jarosławia.

Warto podkreślić, że poza kilkoma utworami znanych polskich kompozytorów (Gorczycki, Stachowicz) repertuar ten pozostaje nieznanym i niezbadanym. Dopiero w ostatnich latach badacze i wykonawcy zaczynają się interesować zachowaną w Sandomierzu muzyką. Zapisane na kartach tytułowych proveniencje klasztorne są zaś w niektórych przypadkach jedynymi znanymi śladami istnienia w tych ośrodkach kultury muzycznej.

Wstępne rozpoznanie tego zbioru jest dziełem ks. Wendelina Świerczka, który opublikował katalog utworów w nim zawartych². Jednakże indywidualne opisy mają w katalogu tylko te utwory, które były sygnowane nazwiskiem kompozytora, anonimowe zaś – a tych jest większość – są wymienione jedynie z tytułu. Poza tym zbiór został tu potraktowany jako całość, bez wyodrębniania proveniencji.

Celem prac będzie zatem pogrupowanie utworów według proveniencji i podjęcie próby charakterystyki zachowanego repertuaru z poszczególnych klasztorów, a także próba określenia autorstwa utworów anonimowych. Ich efektem będzie wpisanie wszystkich utworów do bazy danych Projektu, a w dalszej perspektywie wydanie ich pełnego katalogu. Pracami tymi zajmują się Alina Mądry i Magdalena Walter-Mazur.

W dobie nurtu wykonawstwa muzyki minionych wieków, zgodnie z historycznymi świadectwami praktyki wykonawczej, badania źródłoznawczo-instrumentologiczne stanowią jedno z najbardziej istotnych działań umożliwiających w sposób najbardziej kompleksowy i wierny prezentację szerokiej publiczności muzycznego dziedzictwa. Na świecie podobne badania prowadzone są już od wielu lat. W Polsce nadal brakuje tego typu inicjatyw. Zazwyczaj korzysta się z wzorców zachodnich, które bardzo często nie mają przełożenia na to, jak rzeczywiście muzyka na naszych ziemiach funkcjonowała. Z tego względu niezwykle ważne jest dostarczenie szczegółowych i kompleksowych informacji

2 W. ŚWIERCZEK, *Katalog rękopiśmiennych zabytków muzycznych Biblioteki Seminarium Duchownego w Sandomierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 10, 1965, s. 223–278.

o praktyce muzyki wykonywanej na ziemiach polskich. Kompozytorzy sakralnej muzyki w XVIII w. na obszarze Rzeczypospolitej działali przede wszystkim w środowiskach klasztornych i kościołach miejskich. Szczegółowe poznanie składów kapel, repertuaru oraz instrumentarium w poszczególnych ośrodkach pozwoli stworzyć zasób wiedzy dotyczący kościelnej praktyki muzycznej. Zgromadzenie tych informacji w jednej szeroko dostępnej bazie pozwoli zespołom muzyki dawnej na korzystanie z unikatowego w skali światowej i niezwykle cennego narzędzia, które umożliwi prezentację zasobów klasztornych muzykaliów w najbardziej adekwatny dla nich sposób.

Dlatego w dalszej kolejności zespół przewiduje podjęcie badań nad inwentarzem instrumentów muzycznych pochodzących z klasztorów skasowanych na terenie Rzeczypospolitej i Śląska w XVIII i XIX w.

Projekt zakłada w pierwszym etapie odszukanie i inwentaryzację wszystkich instrumentów o proveniencji klasztornej zachowanych w zbiorach polskich muzeów (Muzeum Instrumentów Muzycznych w Poznaniu, Muzeum 600-lecia Jasnej Góry, Muzeum Instrumentów Ludowych w Szydłowcu, Muzeum Narodowe w Krakowie, Muzeum Narodowe we Wrocławiu, Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu, Muzeum Narodowe w Warszawie). W dalszych etapach przewidziana jest kwerenda w ośrodkach klasztornych i archiwach w celu odszukania instrumentów oraz inwentarzy instrumentów (w kwestii inwentarzy bardzo istotna jest współpraca ze wszystkimi zespołami działającymi w ramach Projektu), które nie funkcjonują w powszechnym obiegu informacji. Ostatnim etapem będzie odnalezienie i opisanie instrumentów o proveniencji poklasztornej, które zostały wywiezione poza granice naszego kraju i obecnie znajdują się w różnych muzeach Europy.

W tym miejscu pragniemy zwrócić się z gorącym apelem do wszystkich badaczy, zwłaszcza tych biorących udział w Projekcie, aby podczas kwerend w poszczególnych ośrodkach zwracali uwagę na dokumenty, które posiadają zapisy dotyczące muzyki. Bardzo często pośród zachowanych archiwaliów można odnaleźć inwentarze kompozycji czy instrumentów, które w danym ośrodku klasztornym były używane. Każda nowa czy dodatkowa informacja jest dla naszych badań bezcenna i może pomóc w uzupełnianiu niestety dość niepełnej wiedzy w tym względzie. Liczymy na Państwa pomoc, oferując pełne wsparcie w kwestiach muzycznych.